

DESPRE AMPLASAREA METOPELOR DE LA MONUMENTUL TRIUMFAL TROPAEUM TRAIANI

Ghiorghe PAPUC,
Vitalie BODOLICĂ

Încă din secolul al II-lea a. Chr. romanii își fac simțită prezența pe teritoriul locuit de daci. Incursiunile lor spre nord sunt tot mai dese, deși nu aveau un caracter organizat de cucerire. Expedițiile erau mai mult pentru intimidarea unor căpetenii trace sau gete care deranjau nu atât pe romani, cât pe unii dintre aliații Romei. Caracterul și planul de cucerire se observa o dată cu expansiunea romană din Orient, în primele decenii ale secolului I a. Chr.

Regatul dac, care se afla într-o continuă dezvoltare economică și militară, prezenta o amenințare permanentă pentru Imperiul roman. Astfel, în a doua jumătate a secolului al I p. Chr. izbucnește conflictul militar dintre Dacia și Imperiul roman. Se dau lupte grele în sudul Dunării, în Moesia Inferior în anul 101 p. Chr. între romani, daci și aliații lor. În timp ce romanii trec Dunărea și își concentrează principalele forțe în Banat și în zona Munților Orăștiei pentru victoria de la Tapae, dacii trec în Dobrogea ajutați de buri și sarmați, iar lupta are loc în apropiere de actualul sat Adamclisi¹. În toamna anului următor, 102 p. Chr. s-a încheiat un tratat de pace, prin care regatul dac devenea stat clientelar Imperiului roman și era obligat să se alinieze politicii externe a Romei. În 105 p. Chr. a izbucnit un alt război între statul dac condus de regele Decebal și Imperiul roman, iar în vara anului 106 p. Chr. Dacia a fost transformată în provincie romană².

În legătură cu primul război din sudul Dunării și cu luptele date aici, pentru marea victorie a lui Traian asupra dacilor și aliaților, lângă actuala comună Adamclisi s-a ridicat un ansamblu comemorativ de monumente.

În secolul I a. Chr. – I p. Chr. pe platoul de vest al satului Adamclisi s-a dezvoltat o așezare getică, distrusă în primul război daco-roman. Pe locul fostei așezări a fost ridicat un centru roman, ai cărui locuitori pun în 116-117 p. Chr. o inscripție în cinstea împăratului victorios³.

¹ BARBU 1965, p. 9.

² SÂMPETRU 1984, p. 13.

³ BĂRBULESCU 2001, p. 191.

Monumentul de la Adamclisi (Tropaeum Traiani), care face parte dintr-o serie de construcții romane, este așezat pe dealul Adamclisi într-o regiune deluroasă, la nord de podișul Deliorman. Se află la circa 22 km de Dunăre și circa 50 km de Marea Neagră. Dealul face parte din podișul Dobrogei dunărene; are comă alungită de circa 7 km, cu o lățime de aproximativ 1-3 km și o orientare de la nord-vest spre sud-est. Se întinde spre nord până către dealul Rabagi Ceair cu care se unește. Spre nord valea Ghiol Punar îl desparte de dealul Viilor, pe al cărui versant estic se află localitatea Șipotele, iar spre vest coboară către valea Urluia. Spre est și sud-est se întinde până către dealul Enigea, cu care se unește⁴. Dealul de la Adamclisi are o înălțime de aproximativ 155 m deasupra nivelului mării, iar coama lui aflată la 161 m oferă o bună vizibilitate la mari distanțe⁵.

Monumentul triumfal de la Adamclisi a stârnit interesul cercetătorilor din secolul al XIX-lea, însă primele săpături au fost întreprinse începând cu anul 1882 de către Grigore Tocilescu. Din primele campanii cercetătorii au fost tentați să dateze monumentul în secolul IV p. Chr., în timpul împăratului Valens. După ce a fost descoperită inscripția ce închina construcția zeului Marte Răzbunătorul și în care era menționat „împăratul Caesar, fiul divinului Nerva, Nerva Traian” atribuirea a fost sigură: monumentul a fost ridicat de Traian⁶.

În a cincea campanie și ultima a lui Grigore Tocilescu, de săpături arheologice la monument, care avut loc în 1890, au fost chemați să colaboreze doi vienezi, arhitectul George Niemann, profesor la Academia Artelor Plastice din Viena și profesorul de arheologie clasică de la Universitatea din Viena, Otto Benndorf. Grigore Tocilescu a apelat la acești doi profesori pentru că avea nevoie de un arhitect care să-i facă calculele tehnice pentru asamblarea pieselor și reconstituirea monumentului, dar și de un specialist în artă clasică⁷. Pe baza ruinelor păstrate și a pieselor simple sau ornamentale descoperite, Grigore Tocilescu împreună cu arhitectul George Niemann au făcut prima reconstituire grafică a monumentului, așa cum credeau că ar fi fost proiectat în vremea lui Traian⁸ (Fig. 1).

Scara este singurul element din îmbrăcămintea exterioară a monumentului care s-a păstrat aproape în întregime pe locul inițial. Treptele scării sunt așezate pe o fundație făcută din bolovani din piatră de calcar și mortar; grosimea acestei fundații nu a fost cercetată complet în timpul campaniei lui Tocilescu. Un sondaj făcut la nivelul primelor trepte a constatat că ele erau așezate pe un strat de mortar și piatră nefasonată, gros de 1,5 m. Tocilescu remarcă numai șapte rânduri de trepte, dar ulterior după descoperirea altor două rânduri, s-a stabilit că în realitate au fost nouă rânduri de trepte. Scara dădea iluzia că edificiul era ridicat de la sol.

Cea de-a noua treaptă se continuă cu o platformă lată de 1,75 m, construită din lespezi înșirate pe două rânduri concentrice și dispuse radial (platforma promenoar). De pe marginea interioară a platformei promenoar se înalță corpul

⁴ FLORESCU 1965, p. 15.

⁵ *Ibidem*.

⁶ BARBU 1965, p.12-14.

⁷ BARBU 1987, p. 53.

⁸ *Ibidem*, p. 60; VULPE 1968, p. 101.

cilindric al monumentului, placat în partea inferioară cu un rând de blocuri. Blocurile de piatră ale soclului erau legate între ele cu scoabe de metal plumbuite.

Peste soclul amintit urmau șase rânduri de blocuri neornamentate, mărginite pe fața vizibilă de un chenar ușor adâncit. Muchiile blocurilor se fixau între ele prin scoabe de lemn sau de piatră prinse în găuri în formă de coadă de rândunică (Fig. 2).

Friza inferioară este primul element arhitectonic ornamentat. Pe blocuri paralelipipedice limitate pe laturile lungi de chenare cu astragale, este sculptat un vrej de acant în spirală, terminat prin capete de lup⁹. Friza susținea brâul de metope și pilaștri.

Metopele și pilaștrii formează registrul principal din întreaga îmbrăcămintă a corpului cilindric. Acesta era alcătuit din 54 de metope și tot atâția pilaștri.

Pilaștrii sunt de două feluri: unii cu caneluri, alții cu două vrejuri în spirale desfășurate pe verticală.

Metopele erau lespezi dreptunghiulare înalte cât pilaștrii (1,48-1,49 m). Din numărul de 54 se mai păstrează 48. Friza superioară formează pandant cu friza inferioară. Blocurile erau mai înalte cu 67 de cm decât cele ale frizei inferioare¹⁰. Ornamentul constă din spirale împletite ca niște funii, alternante cu palmete.

Cornișa este executată foarte simplu, având la bază un torus lucrat în formă de spirală (torsadă). Blocurile erau mai scurte decât ale celor două frize, dar mai late. Parapetul crenelat forma decorul părții superioare al corpului cilindric. Crenelurile erau formate din succesiunea unor lespezi dreptunghiulare; pe suprafața exterioară a fiecărui crenel este sculptat câte un captiv legat de un arbore. Din spatele parapetului crenelat pornea acoperișul conic făcut din lespezi de piatră, în formă de solzi dispuși în 25 de rânduri concentrice; solzii erau mai mari în primele rânduri descrescând treptat în partea superioară. Niemann a calculat înclinația pantei acoperișului la 30 de grade.

Pe turnul interior din miezul corpului cilindric, construit din blocuri fasonate, se sprijinea o construcție hexagonală în două etaje, care susținea trofeul propriu-zis. În reconstituirea lui Tocilescu-Niemann¹¹ construcția hexagonală avea un singur etaj; prin descoperirea unor noi piese s-a constatat că avea de fapt două etaje.

S-au descoperit câteva fragmente din inscripția închinată de Traian lui Marte Răzbunătorul.

Trofeul era un trunchi gros format din tamburi mari de piatră cu diametrul de peste 2 metri îmbrăcat cu arme, din care se mai păstrează o *lorica*, o tunică, două perechi de scuturi și două perechi de pulpăre. După reconstituirea lui Tocilescu-Niemann partea inferioară a trofeului era formată din patru tamburi¹².

Așa arăta Trofeul de la Adamclisi în reconstituirea lui Grigore Tocilescu și George Niemann; și tot ei au afirmat că monumentul a fost ridicat simultan și nu în etape succesive sau în epoci diferite.

Asemănător ca structură monumentului de la Adamclisi este cel din

⁹ *Ibidem*, p. 62.

¹⁰ *Ibidem*, p. 63, BARBU 1965 p. 17-19.

¹¹ *Ibidem*, p. 65.

¹² *Ibidem*, p. 66-67.

localitatea La Turbie, din vremea lui Augustus, monumentul se află în Alpii Maritimi, pe drumul dintre Nice și Monaco. După ce George Niemann a colaborat la reconstituirea Monumentului Triumfal de la Adamclisi din 1890-1895, sub îndrumarea lui Grigore Tocilescu și alături de Otto Benndorf, a ajutat la reconstituirea Monumentului Triumfal din Alpi (Fig. 3). Acesta a fost reconstituit grafic în trei rânduri, mai întâi de George Niemann și apoi de J. C. Formige¹³. Reconstituirea Trofeului din Alpi s-a realizat prin integrarea pieselor, ceea ce a dus la întregirea imaginii de ansamblu. Noua reconstituire modifică sensibil partea conică, acoperișul surmontat de un etaj hexagonal cu bază circulară, pentru susținerea statuilor lui Augustus și a celor doi captivi așezați la picioarele sale. Astfel reconstituit, monumentul din localitatea La Turbie prezintă o mare asemănare a liniilor arhitecturale de contur cu Monumentul Triumfal de la Adamclisi, lipsindu-i doar stereobatul cu trepte din imaginea de profil a ansamblului. J. C. Formige consideră că partea principală a monumentului de la Adamclisi ar reproduce formele arhitecturale ale celui aflat în localitatea La Turbie, mai ales că autorul atribuie și alte identități monumentului dobrogean cu cel din Alpi (piramidă, o bază hexagonală, doi captivi, egalitatea înălțimii tamburului cilindric cu cea a suprastructurii), afirmație care în opinia noastră nu pare să corespundă realității. Așadar Formige a fost atras de arhitectura monumentului de la Adamclisi pentru a reconstitui partea superioară a Trofeului din Alpi¹⁴.

După reconstituirea Monumentului Triumfal Tropaeum Traiani de la Adamclisi apare în anul 1895 la Viena lucrarea *“Monumentul Triumfal Tropaeum Traiani de la Adamclisi”*, autorii fiind Grigore Tocilescu, G. Niemann și Otto Benndorf¹⁵. După zece ani Teohari Antonescu publică la Iași *“Le trofée d’Adamclisi”*¹⁶. În anul 1961 Florea Bobu Florescu a publicat *“Monumentul Triumfal Tropaeum Traiani de la Adamclisi”*¹⁷, iar în 1984 apare la București la Editura Academiei volumul al doilea din monografia *Tropaeum Traiani* cu subtitlu *Monumentele romane*, autorul fiind Mihai Sâmpetru¹⁸. Alături de cele patru monografii, amintim și un studiu apărut în anul 1964 al lui Radu Florescu, intitulat *Noi puncte de vedere și noi propuneri cu privire la reconstituirea Monumentului Triumfal de la Adamclisi*¹⁹. Articolul este concretizarea unei comunicări ținute de autor pe 9 decembrie 1960 și reprezintă punctul de vedere cu privire la reconstituirea grafică a monumentului de la Adamclisi²⁰.

Fiecare din lucrările enumerate au contribuit la o cât mai bună cunoaștere a monumentului de la Adamclisi, pe care Grigore Tocilescu, autorul primelor

¹³ SÂMPETRU 1984, p. 56.

¹⁴ *Ibidem*, p. 57.

¹⁵ TOCILESCU, BENNDORF, NIEMANN, 1895.

¹⁶ ANTONESCU 1905.

¹⁷ FLORESCU 1961.

¹⁸ SÂMPETRU 1984.

¹⁹ FLORESCU 1964.

²⁰ Comunicare ținută pe 9-XII-1960 la DMI; punctul de vedere al autorului relativ la reconstituirea grafică a Monumentului Triumfal Tropaeum Traiani de la Adamclisi (în *Monumente Istorice, Studii și Lucrări de Restaurare*).

cercetări arheologice asupra obiectivului, l-a numit "certificatul de naștere în piatră al poporului român". În anii '60 pentru reconstituirea monumentului Tropaeum Traiani au fost readuse, într-o primă etapă, la Adamclisi piesele ce fuseseră transportate la București de Grigore Tocilescu.

În 1966 pe dealul monumentului au fost aranjate piesele trofeului propriu-zis, un brâu de metope separate de pilaștri și încadrate între cele două frize. Spre nord de emplectonul monumentului triumfal au fost aranjate în arc de cerc crenelurile cu prizonieri.

Lucrurile au staționat până în 1976, când s-a hotărât restaurarea autoportantă a monumentului și construirea în Adamclisi a unui muzeu care să adăpostească piesele originale. Reconstituirea autoportantă a reprezentat protejarea emplectonului cu ajutorul unor copii de pe piesele originale ce urmau a fi prinse pe un schelet metalic. În luna mai 1977 a avut loc inaugurarea restaurării monumentului și a muzeului Tropaeum Traiani, cu ocazia aniversării independenței de stat a României.

La realizarea restaurării autoportante a monumentului triumfal s-a avut în vedere studiul lui Radu Florescu, publicat în 1964, și care, printre altele, schimba poziția brâului de metope față de modul la care se realizase restaurarea grafică a monumentului de Grigore Tocilescu, Otto Benndorf și G. Neimann. În viziunea acestora metopele se aflau încadrate de cele două frize sub atticul festonat sau crenelul cu prizonieri.

Radu Florescu a cercetat emplectonul monumentului și a constatat "necesitatea modificării în succesiunea elementelor pe verticală a dispunerii elementelor componente²¹. Monumentul este construit în *opus cementicium* și constă în înălțarea treptată a masei de zidărie. Se monta un rând de blocuri de parament care se prindeau unele de altele; acestea reprezentau cofragul pentru umplutura alcătuită din piatră și mortar. Stratul de umplură era de înălțimea blocurilor de parament din rândul respectiv. Pentru a se realiza stratul de umplură acesta nu putea fi făcut decât orizontal, deci fiecare asiză de *opus cementicium* avea partea superioară orizontală și netedă formată din sfărâmură de piatră mărunță, mortar și nisip. Realizarea asizei se făcea după întărirea celei pe care se suprapunea, fapt firesc în astfel de construcții.

Radu Florescu afirma că tocmai indentificarea și relevarea acestor straturi l-au determinat să propună reconstituirea imaginii acceptate anterior. S-a observat că pe tamburul cilindric se disting 11 asize, din care zece au înălțimea în jur de două picioare (60 cm), dar nu în succesiune continuă. Una din asize are înălțimea de 140-150 cm, corespunzătoare înălțimii unei metope și ea se află exact la mijlocul tamburului cilindric, deci brâul de metope se află la jumătatea tamburului și nu sub cornișă. Succesiunea elementelor de jos în sus era următoarea: soclul, trei rânduri de blocuri de parament, friza cu vrejuri și volute, metope și pilaștri, arhitrave cu spirale și palmete, trei rânduri de blocuri de parament și cornișă²².

Mihai Sâmpetru în volumul *Tropaeum Traiani II, Monumentele romane*, în

²¹ FLORESCU 1964, p.164.

²² *Ibidem*, p. 162.

capitolul al doilea intitulat *Trama modulară* desemnează trasee reglatoare; mai precis, la sfârșitul capitolului amplasează brâul de metope sub atticul fastonat, deci revine la restaurarea grafică Tocilescu-Neimann. Autorul precizează că „s-a presupus, pe baza unor observații făcute pe embletonul ruinei monumentului cu câțiva ani în urmă și că o asiză de beton mediană de înălțimea unei metope era delimitată prin paturile de egalizare cu pietriș ce corespundea fiecărei asize de blocuri de parament”. În acest caz, afirmă același autor „registrul decorativ al coronamentului și cornișa ar fi fost separat de cel al frizelor și metopelor prin trei rânduri de blocuri de parament lipsite de orice decorație. Dacă am admite această ordonanță, ne dăm seama că privite de la 29,57 m (=100 de picioare), cele două registre decorative nu pot fi cuprinse dintr-o ochire cu capul ținut vertical și în nemișcare cu privirea îndepărtată”²³. Continuarea demonstrației autorului arată că pentru a percepe cele două registre trebuie ca ele să fie privite pe rând prin ocolirea monumentului de două ori, fie alternativ ceea ce ar impune mișcarea capului și schimbarea direcției generale a privirii. Autorul consideră că este greu ca arhitectul să fi găsit o astfel de soluție incomodă ce ar contrazice regulile perspectivei.

Dar dacă se confirmă plasarea mediană a metopelor, înseamnă că ea a fost făcută în timpul execuției lucrărilor și în lipsa arhitectului, deci ar aparține constructorului și ar fi o abatere de la proiect. Mihai Sâmpetru a remarcat că verticala embletonului din spatele paramentului nu se mai păstrează²⁴.

În capitolul al cincilea este prezentată perspectiva monumentului în care autorul caută să descifreze raportul dinamic dintre om (privitor) și monument „subordonat criteriului static în cadrul legilor perspectivei ca viziune”²⁵ (Fig. 4).

Categoric, chiar dacă nu se mai păstrează verticala embletonului, asizele sunt vizibile; prin aceasta se confirmă opiniile lui Radu Florescu. Am văzut acea asiză mediană pe centrul monumentului²⁶ înaltă de 140-150 cm (Fig. 5) fapt ce plasează poziția brâului de metope. Este o dovadă indubitabilă că metopele se aflau în zona mediană a monumentului și nu puteau fi amplasate aici fără respectarea proiectului în „lipsa maestrului”²⁷.

În concluzie, asiza de 140 cm indică cu precizie locul unde erau amplasate metopele pe modulul monumentului triumfal de la Adamclisi. Metopele separate de pilaștri, încadrate între friza inferioară și friza superioară cu rol de arhitravă, se aflau în zona mediană a monumentului triumfal.

Deci, vizitatorului i se oferă o imagine cât mai veridică a monumentului ridicat de împăratul Traian în cinstea zeului Marte Răzbunătorul între anii 106-109 p. Chr., pe platoul de la Adamclisi unde s-au dat luptele.

²³ SÂMPETRU 1984, p. 68.

²⁴ *Ibidem*, p. 69.

²⁵ *Ibidem*, p. 72.

²⁶ Asiza mare de pe relieful embletonului a fost observată de Gh. Papuc, ea este vizibilă și în imaginea pe care o reproducem.

²⁷ SÂMPETRU 1984, p. 69.

BIBLIOGRAFIE

- ANTONESCU 1905 – T. Antonescu, *Le trophée d'Adamclisi*, Iași, 1905.
 BARBU 1965 – V. Barbu, *Adamclisi*, București, 1965.
 BARBU 1987 – V. Barbu, *Trofeul lui Traian*, București, 1987.
 BĂRBULESCU 2001 – M. Bărbulescu, *Viața rurală în Dobrogea romană*, Constanța, 2001.
 FLORESCU 1961 – F. B. Florescu, *Monumentul de la Adamklissi: Tropaeum Traiani*, București, 1959; ed. 2, București, 1961.
 FLORESCU 1964 – R. Florescu, *Noi puncte de vedere la reconstituirea Monumentului Triumfal de la Adamclisi*, în *Monumente Istorice, Studii și Lucrări de Restaurare*, București, 1964.
 FORMIGE 1949 – J. Formige, *Le Trophée des Alpes (La Turbie)*, Paris, 1949.
 SÂMPETRU 1984 – M. Sâmpetru, *Tropaeum Traiani II, Monumente romane*, București, 1984.
 TOCILESCU, BENNDORF, NIEMANN 1985 – Gr. Tocilescu, O. Benndorf, G. Niemann, *Monumentul de la Adamklissi: Tropaeum Traiani*, Viena, 1895.
 VULPE 1968 – R. Vulpe, *Sciția Minoră și războaiele dacice*, în *Din istoria Dobrogei II*, București, 1968, p. 68-116.

ABOUT THE WAY THE METOPES OF TROPAEUM TRAIANI MONUMENT WERE PLACED

Abstract

In 1977 the Monument Tropaeum Traiani from Adamclisi was inaugurated; at that time the adopted solution being a modern restauration that consisted in fixing the copies of the original pieces on a metalic framework.

The authors accept the theory of Radu Florescu regarding the existence of a middle layer of metopes on the core of the Triumphal Monument and do not agree to the 1984 theory of Mihai Sâmpetru, published in the volume *Tropaeum Traiani, II, - Roman Monuments*, about the placement of the metopes on the upper part of the monument, under the figured attic.

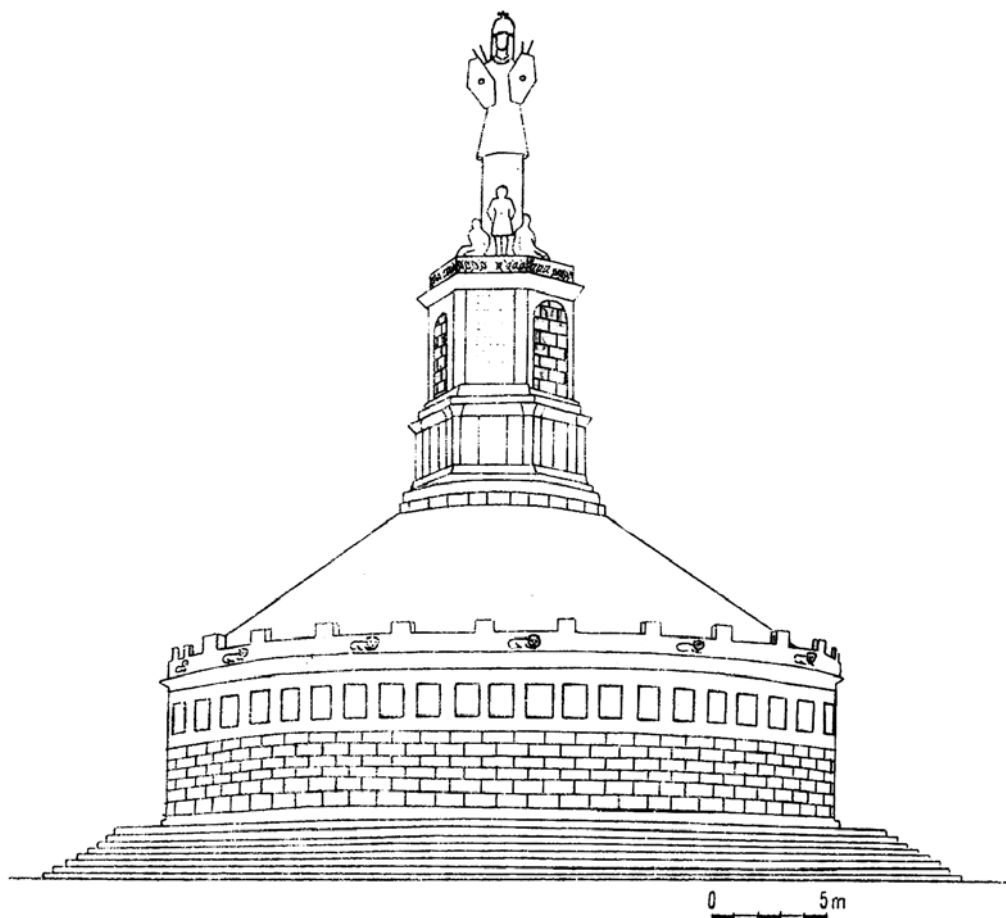

Fig. 1 – Monumentul Triumfal Tropaeum Traiani de la Adamclisi (reconstituire);
(*apud* SÂMPETRU 1984, p. 68).

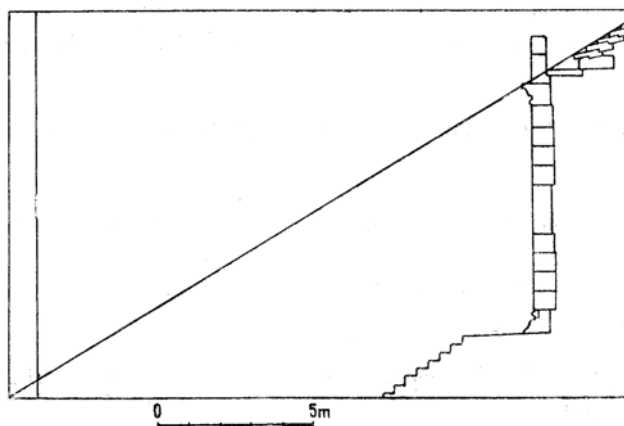

Fig. 2 – Secțiune a paramentului cu așezarea mediană, în construcție(?) a asizei metopelor;
(*apud* SÂMPETRU 1984, p. 69).

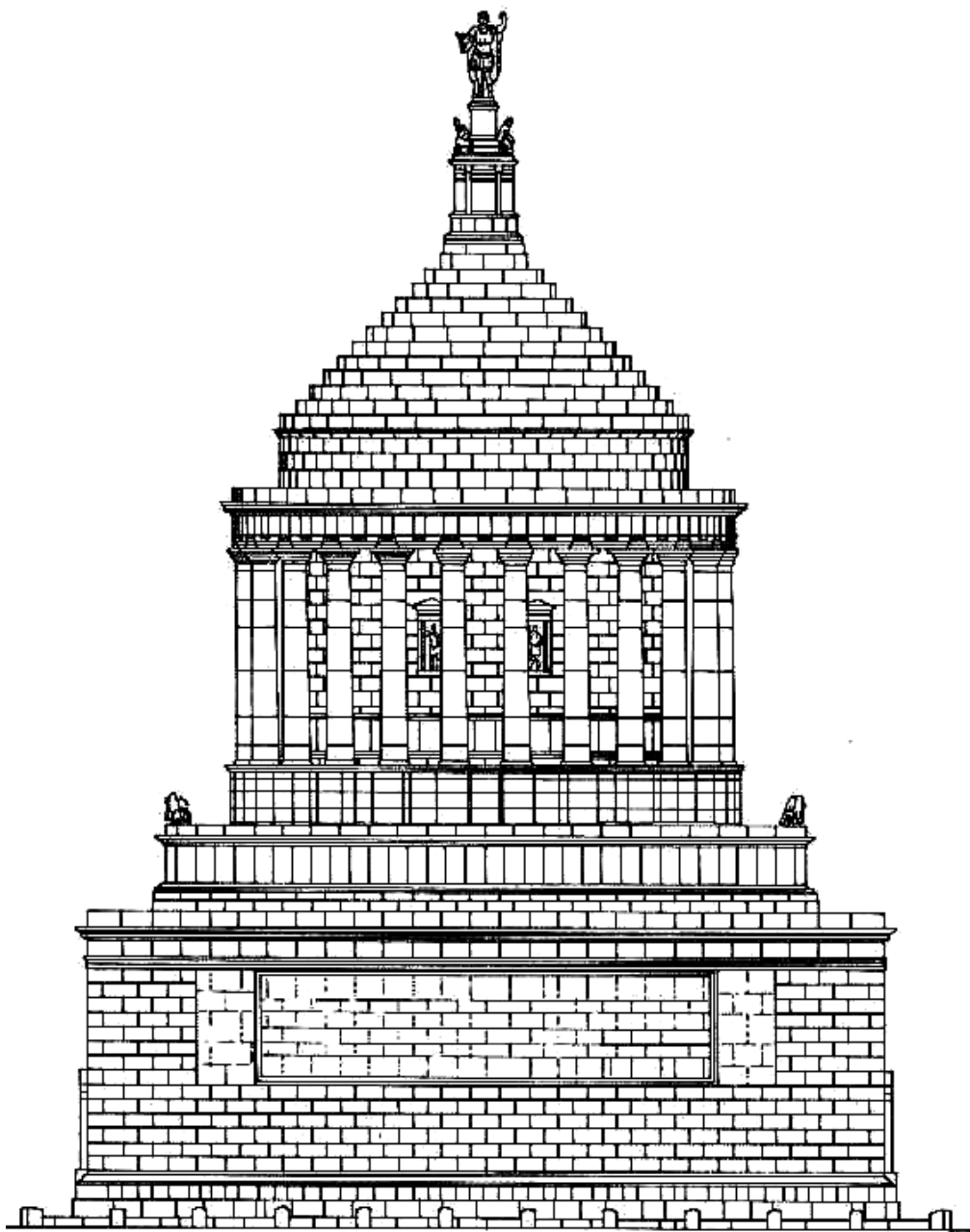

Fig. 3 – Monumentul triumfal din La Turbie – reconstituire;
(*apud* FORMIGE 1949).

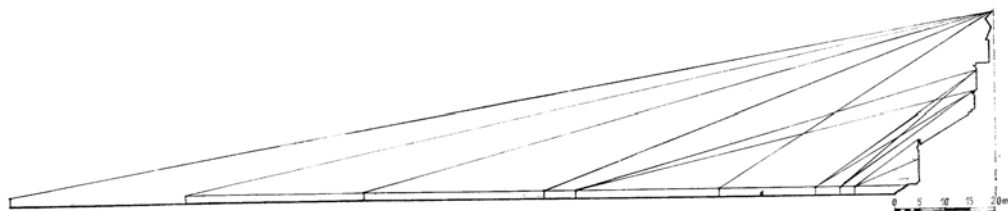

Fig. 4 – Raportul dinamic privitor-monument;
(apud SÂMPETRU 1984, p. 73).

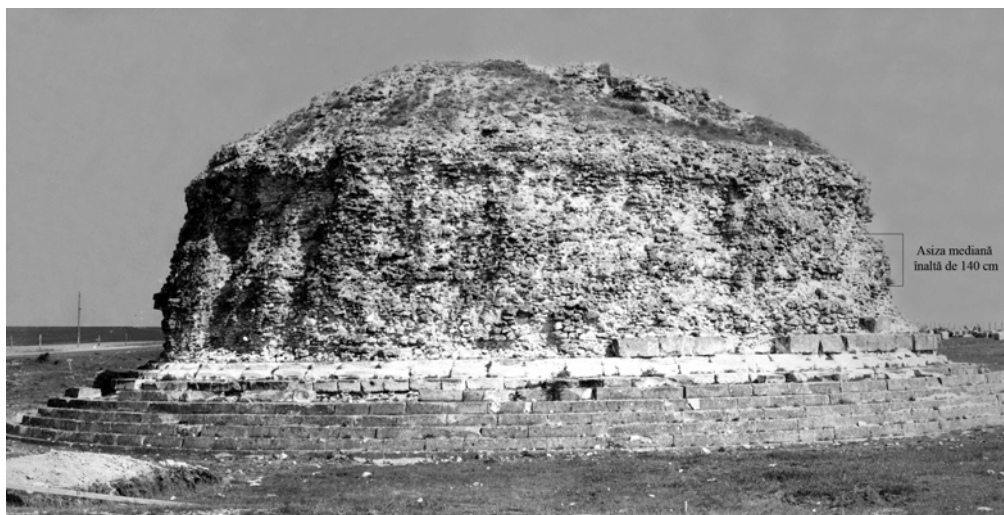

Fig. 5. - Nucleul monumentului triumfal cu locul de amplasare a asizei mediane;
(apud TOCILESCU, BENNDORF, NIEMANN 1895).